

FAGBEVÆGELSENS KRISESTRATEGI OG DEN STATSLIGE INDKOMSTPOLITIK

Nils Bredsdorff, Mogens Holm og Peter Søndergaard

Set i forhold til den lange højkonjunkturperiode fra slutningen af 1950'erne, der med få kortvarige afbrydelser accellererede op gennem 60'erne til begyndelsen af 70'erne, betød krisegennemslaget et afgørende »vendepunkt« for den danske fagbevægelse. På LO's kongres i 1975 fremstillede formanden bruddet således:

»Samfundet står i mange henseender ved et vendepunkt, som har fundet sit stærkeste udtryk i den nuværende katastrofale arbejdsløshed. Som jeg ser det, er dette vendepunkt særligt iøjnefaldende, når man sammenligner den økonomiske udvikling de sidste 10-12 år med situationen i dag og de udviklingstræk, man kan ane for resten af 70'erne.

Derfor er det nødvendigt, at vi i fagbevægelsen nu søger at rette vort arbejde og vore midler ind efter de ændrede forhold. Det kræver klarhed i samfundsanalysen, og det kræver, at vi i fagbevægelsen et øjeblik standser op og gør os klart, hvad vi har skabt i 60'erne og begyndelsen af 70'erne.

For det første fordi vi befinder os i en politisk situation, hvor en række borgerlige kræfter forsøger at anfægte disse resultater.

For det andet fordi det – netop i konsekvens heraf – drejer sig om for fagbevægelsen at fastholde og sikre videreførelse af de opnåede resultater på det økonomiske, sociale og uddannelsesmæssige område.«

Allerede året forinden havde LO givet et fingerpeg om indholdet i fagbevægelsens krisestrategi, idet LO i april-maj måned 1974 gav Hartling-regeringen et tilsagn om at medvirke til nødvendige indkomstpolitiske løsninger, såfremt disse ville få karakter af »helhedsløsninger«, dvs. omfatte alle indkomstarter. LO's tilsagn om at medvirke til en indkomstpolitik reflekteredes omgående i det daværende socialdemokratiske oppositionspartis kriseløsningsplan – også kaldet socialdemokratiets helhedsplan – som

blev fremlagt i august måned 1974, og i et oplæg fra november – kort før valgets udskrivelse – hvor der tales om »en socialt retfærdig indkomspolitik«, »om ØD« og om en samlet plan til arbejdsløshedens bekæmpelse.

Udviklingen efter dannelse af en socialdemokratisk regering den 13.2.1975 og de følgende 2-3 års krisepolitik kan vi sammenfatte på følgende måde: den samlede effekt af de statslige kriserindgreb under SD-regeringen og udmøntet f.eks. i augustforligene og i overenskomstindgrebene 1975 og 1977 *har været et fald i arbejderklassens samlede reproduktionsfond udtrykt ved den stadigt voksende reservearmé, ved opbremsning af den nominelle lønstigningstakt og ved reallønsnedgang.*

En foreløbig bedømmelse af LO's politik må grundnes i de resultater, som interesseorganisationens medlemmer opnår. Den negative vurdering af LO's politik og ophobning af nederlag for arbejderbevægelsen i krisen under LO at afvise under henvisning til de hypotetiske nederlag, der ville blive resultatet af en borgerlig regering, som LO ingen indflydelse har på. LO har, for at legitimere sin politik, måttet fremkalde visionen om endnu værre indgreb i lønarbejdernes reproduktionsbetingelser under krisen i form af dybsorte, borgerlige forlig.

Samtidig har man på en række områder forsøgt at placere sig centralt i den statslige krisepolitik enten som formidler af denne eller som medvirkende til dens udformning. Denne situation, hvor interesseorganisationen søger sin politik gennemført ved at tilstræbe sin integration i den statslige politik har ført til en opfattelse af en stigende korporativisme i Danmark. Endnu er de fleste af disse »korporativistiske« projekter ikke andet end skrivebordskonstruktioner eller forslag til lovgivning på en række områder udarbejdet af socialdemokratiet og fagbevægelsen i fællesskab, men uden »realpolitisk« fremtid. I denne kommentar skal vi se på nogle centrale krisepolitikudspil fra fagbevægelsen og deres sammenhæng med krisens udvikling.

Trepartsinstitutionen

Det seneste udspil fra fagbevægelsen til en samordnet krisepolitik er lanceringen af en »trepartsinstitution« eller »trepartskonference«.

Det startede med begrebet »trepartsinstitution«. På et møde i »Det økonomiske Råd« (DØR) den 6. december 1977 drøftedes formandsskabets december-rapport, og i mødet deltog også repræsentanter for Arbejdsgi-

verforeningen og LO. Af mødereferatet fremgår det bl.a. »at så godt som samtlige diskussionsdeltagere ... fremhævede indkomstpolitik som hovedmiddel til en nedbringelse af det relative danske omkostningsniveau«. Efter dette programmatisk udgangspunkt fremkom LO med et ønske om en »nærmere klarlægning af indholdet i en indkomstpolitik og af de muligheder, der kunne ligge i dannelsen af en »trepartsinstitution« mellem statsmagten og arbejdsmarkedets to parter med henblik på at nå til enighed om en ramme for de kommende års politik og herunder ikke mindst etablering af en egentlig indkomstpolitik til forskel fra den nuværende lønpolitik«.

Af mødereferatet fremgår det endvidere, at i denne ramme for de kommende års politik skal der – for at LO vil være med – skabes forudsætninger eller garantier for at de »bedre indtjeningsmuligheder for virksomhederne (som indkomstpolitikken/lønpolitikken skaber) rent faktisk bliver *anvendt til investeringer og nye arbejdspladser*«. Dette sidste standpunkt er ikke nyt, men var også indeholdt i tidligere LO-betingelser for at medvirke til en statslig indkomstpolitik. Det nye er, at LO nu erkender, at medlemmernes løntilbageholdenhed ved overenskomstene og ved de lokale krav ikke i sig selv er nogen garanti for etableringen af arbejdspladser, og at en organisatorisk gennemførelsesform evt. kan være den foreslåede trepartsinstitution. Det er ligeledes ud fra samme erkendelse eller nyopdagelse af den komplicerede sammenhæng mellem lønniveau og beskæftigelsesniveau, at LO har kastet sig over emnet med den noget svævende betegnelse »teknologisk arbejdsløshed«.

I referatet hedder det kort og godt: »Under diskussionen om omkostningsniveauet og ledigheden blev det yderligere fra lønmodtagerside fremhævet, at man snarere end at stirre sig blind på det høje lønniveau skulle se på den teknologiske udvikling som arbejdsløshedsskabende faktor og i konsekvens heraf på mulighederne for at afbøde denne udvikling gennem en nedsættelse af arbejdstiden.«

Også dette er et udtryk for en LO erkendelse af, at løntilbageholdenhed ikke i sig selv sætter de arbejdsløse i arbejde. Problemet er nævnt i mødereferatet fra DØR, men det er uklart, om LO tænker sig, at det skal indarbejdes i kommissoriet for trepartsinstitutionen.

LO's overvejelser om trepartsinstitutionen er endnu skitsemæssig, dog viser de en sammenhæng med LO's hidtidige linie overfor den statslige indkomstpolitik. Negativt bestemt er det stadig: Nej til lønpolitik alene. Positivt bestemt kan kravene sammenfattes i to hovedgrupper:

1. *For det første* krav, der retter sig mod en tænkt balance mellem beskæftigelsesgrad og arbejdsløn. Den hidtil førte statslige indkomstpolitik har alene været rettet mod arbejdslønnen i forsøget på at forøge profitmassernes andel af produktionens værditilvækst gennem at begrænse arbejds lønningernes stigningstakt og således udvide svælget mellem lønstigning og produktivitetstigning.

Det er bemærkelsesværdigt, at fagbevægelsens lønkrav, som de f.eks. fremsattes ved sidste overenskomst, rent faktisk kunne udtrykkes som et »ja« til lønpolitik alene, idet kravene dels kunne rummes i den statsligt fastsatte lønkagesum, dels totalt var barberet for krav, som en statslig lønpolitik ville have haft vanskeligt ved at undergrave, f.eks. længere ferie, kortere arbejdstid, nej til skifteholdsarbejde og akkordarbejde, nedsat tempo, osv. Fagbevægelsen inviterede således til en statlig lønpolitik uden at have nogen garanti for, at kompensatoriske krav ville blive imødekommet. I sine krav til den kommende lønudvikling havde fagbevægelsen således reelt accepteret reallønsnedgang eller rettere muligheden for reallønsnedgang, omend man havde et forfængeligt håb om, at dette vil ske differentieret i arbejdsstyrken og tendere mod større relativ lighed i lønstørrelserne.

Det vigtigste kompensatoriske krav for denne accepterede løntilbageholdenhed, dvs. reallønsnedgang, nemlig det at *sikre beskæftigelsen* eller at neutralisere arbejdsløsheden (arbejdstidsforkortelse, førtidspension, øget mobilitet, uddannelse mv.) var derfor i forhold til overenskomsten et externt fænomen, en mulig residualeffekt af de forbedrede profitabilitetsbetingelser. Men kun en mulighed, som uafhængige økonomisk virkende kræfter kunne tænkes at gennemføre uden om fagbevægelsens kontrol.

LO's forslag til en trepartsinstitution må derfor opfattes som en videre udvikling af den hidtidige faglige interessestrategi, for at sikre beskæftigelseseffekten af reallønsnedgangen. Det vil sige for at inddrage de »externe fænomener« i interessekampen. Nedgangen i den del af lønkagen, der umiddelbart udbetales i løn, skal kompenseres med beskæftigelsesfremmende foranstaltninger. (Lønkagens deling i løn og fondshenlæggelse skal vi vende tilbage til i en diskussion af ØD-forslaget. Trepartsinstitutionen tiltænkes dermed samme karakter af institutionalisering af kampen om løn- og arbejdsforhold som arbejdsretten).

Det er imidlertid vigtigt stadig at holde fast ved, at LO er en interesseorganisation, som formidler salg af en vare, der skal kunne reproducere. Men krisen slår hårdt ind på disse salgs- og reproduktionsbetingelser.

Det truer naturligvis grundlaget for fagorganisationen, ligesom det også nødvendigvis må true den socialdemokratiske dominans i bevægelsen. Når LO derfor argumenterer, hvad man kunne kalde nationaløkonomisk ansvarligt, så sker det – ud fra LO's egen forståelse – som en nødvendighed for opretholdelse af medlemmernes reproduktion gennem kapitaladækvate forslag og dermed for argumentationens hele grundlag og ikke *primært* af interesse for nationaløkonomiens elendighed som sådan, eller fordi LO bevidst stræber efter korporativistiske organisatoriske forhold.

2. *For det andet* krav – som nok er aktualiserede og accentueres af krisegennemslaget – men hvis gennemsættelsesform må forstås på baggrund af den omfangsudvidelse/samfundsmæssiggørelse af det økonomiske liv, og her igen specielt udvidelsen af de statslige fordelingspolitikker absolut, som er sket efter 2. Verdenskrig og som afgørende retter sig mod lønarbejdernes hele og specifikke reproduktionssituation. Det drejer sig om krav til socialpolitikken – pensioner, arbejdsløshedsforsikring, revalidering mv. – boligpolitikken – rente, antal boliger, boligsikring – uddannelsespolitikken og skattepolitikken. Disse krav har dels karakter af »kompensation« for lavere lønindkomster, dels karakter af »udjævning« mellem de differentierede reproduktionssituationer, som alene arbejds lønningerne skaber mellem lønarbejderne, dels karakter af krav til en statslig initieret beskæftigelsespolitik, f.eks. krav til boligpolitik og uddannelse eller socialpolitiske bestemmelser om førtidspensionering.

Der kan således spores en ændring i fagbevægelsens interessepolitik i retning af en sammenkædning af krav, som vedrører kombinationen mellem arbejds løn og beskæftigelse (1) eller krav, som retter sig mod kompensatoriske statslige fordelingspolitikker (2). Det er vigtigt at fastholde, at der formelt er tale om, at kravene har to adressater – kapital og stat – og at dette genfindes i forslaget om trepartsinstitutionen.

Indkomstpolitik og investeringspolitik

Krisegennemslagets konsekvenser for reproduktionsudviklingen har gjort det nødvendigt for fagbevægelsen ikke blot at udvide sin forståelse af reproduktionssituationen og inddrage en række statslige delpolitikker i lønarbejderens reproduktion, men også at kræve disse forskellige delpolitikker underlagt fagbevægelsens kontrol, og direkte indflydelse.

Det er vigtigt at fastholde, at LO og Socialdemokratiet betragter den nuværende krise og de dertil svarende krisepolitikker som akut og forbigående. Stagnation, arbejdsløshed, krise og lavvækst har ikke fjernet den reformistiske kapitalismeforståelse og dermed opfattelsen af kapitalismen som principiel styrbar.

For at krisens afvikling kan ske så smertefrit som muligt, er det nødvendigt at sammenkæde overenskomster og statslig indkomstpolitik. Og det er her, at LO insisterer på at skelne mellem statslig lønpolitik og statslig indkomstpolitik, idet kun den sidste giver mulighed for i krisetiden at dele af den forøgede profitmasse klausuleres til beskæftigelsesinvesteringer.

For LO er det afgørende ikke ændringen i det samlede fordelingsforhold mellem løn og profit i krisens løb. Det afgørende for en betragtning, der ser krisen som akut og forbigående og i øvrigt betragter fordelingsforholdet som et reproduktionsniveauspørgsmål, må være, hvor stor en del af tilvækstkapitalen, der investeres i nye arbejdspladser.

LO er endnu ikke gået til den yderste streng i denne selvforståelse som måtte være tilvækstkapitalens delvise klausulerede båndlæggelse – eller expropriation – til nyinvesteringer, men udviklingslinierne for dette statskapitalistiske udviklingsperspektiv er måske ikke helt utænelige.

Det LO derimod nu er nået til er, at hvis ikke fagbevægelsen ved en helt eller delvis overvundet krisetilstand om 5-10 år skal stå med en medlemsskare, hvoraf 1/4 eller 1/2 er arbejdsløse, så skal der mere til end en egentlig løntilbageholdenhed. LO er med andre ord nået dertil, at den statslige indkomstpolitik er blevet en nødvendighed, hvor det tidligere fremstod som en trussel. Det er denne nødvendighed forstået som kombination af mindsket nominel lønstigningstakt/reallønsnedgang og beskæftigelsesinvesteringer, som forslaget om trepartsinstitution skal befæste.

Men det er pinedød vigtigt at holde fast, at hvor LO under krisegenemslaget tidligste faser kunne *tilbyde* at medvirke til en indkomstpolitisk løsning, så er statslig indkomstpolitik eller statslig formidlet indkomstpolitik, som LO afgrænser denne politik, blevet en nødvendighed for fagbevægelsen, som krisen har udviklet sig. Det er nødvendigheden eller tvangen, der er ny og erkendt hos LO, hvorimod indholdet af en LO foretrukket statslig indkomstpolitik og dens logiske forlængelse i trepartsinstitutionen blev undfanget i perioden 1974-76.

I et interview i dagbladet Aktuelt den 1.1.1978 siger Thomas Nielsen bl.a.:

»Indkomspolitik er noget, vi kommer til at leve med i en årrække. Landets økonomiske situation, den internationale krise, arbejdsløsheden og vort handelsbalance-underskud gør det nødvendigt. Men jeg vil understrege, at jeg taler om indkomspolitik og ikke om lønpolitik ... Det ord der dækker bedst, er efter min mening planøkonomi ...

Den frie forhandlingsret skal ikke falde bort. Arbejdsmarkedets organisationer har deres helt uudværlige rolle også i en bedre styret økonomi. Men for at gennemføre en indkomspolitik må der en overordnet styring til, og den styring må såvel arbejdsmarkedets organisationer som regering og folketing indrette sig efter ... Vi bør have en *treparts-konference*, og det man finder frem til, bør forpligte alle parter ... Det er nødvendigt, hvis vi skal balancere gennem en situation, hvor vi både må tage helt realistiske hensyn til den økonomiske bæreevne, men også lige så realistiske hensyn til lønmodtagernes rimelige krav om at få del i erhvervslivets værditilvækst. Derfor må der sikres en ligeberettigelse mellem parterne i et sådant trepartssystem. Det vil sige, at de investeringer, der skal foretages, må tilvejebringes ad tre kanaler. (1) dels ved at nogle investerer egne kapitalgoder, (2) dels ved at nogle viser løntilbageholdenhed og (3) endelig ved at det offentlige giver tilskud til erhvervslivet«.

Ser vi bort fra Thomas Nielsens flimrende kanalbillede, hvorfra investeringskapitalerne skal strømme, og hvor staten (det offentlige) må formodes at besidde de himmelske revenuekilder, så er nødvendigheden endnu engang trukket klart nok frem: løntilbageholdenhed giver investeringsmidler, som – når de investeres (og det er en LO-betingelse) – giver flere arbejdspladser (og det er her LO har lokaliseret problemet »teknologisk arbejdsløshed«).

Men som yderligere garanti for at i hvert fald den del af investeringskapitalen, som stammer fra løntilbageholdenheden – eller om man vil fra konsumtionsforsagelsen – også rent faktisk konsumeres produktivt af kapitalen, betinger LO sig, at dette »lån« kommer til at stå som en lønarbejdernes prioritet i kapitalen. Hermed har LO også givet den moralske begrundelse for økonomisk demokrati, hvilket også er en af Thomas Nielsens konklusioner i Aktuelt-interviewet:

»Det er klart, at når man forventer, at lønmodtagerne skal vise tilbageholdenhed, så er det også rimeligt, at de får en ejendomsret til det, de på denne måde lader stå i virksomhederne.«

ØD eller forholdet mellem løntilbageholdenhed og beskæftigelse

Heller ikke fagbevægelsens ØD-planer er nye. Det der derimod er af nyere dato er ordningens argumentationssammenhæng, idet den i stadig højere grad fremtræder som et delelement i en samlet statslig krisepolitik, når denne udlægges af LO.

De skiftende konjunkturer har givet forskellige mulighedsbetingelser for kravets gennemførelse, men også for kravets indhold og politiske argumentationsgrundlag. Medens kravet i 60'erne fremførtes ud fra parolen om medbestemmelse for LO-medlemmerne på arbejdspladserne og til udbygning af »det demokratiske samfunds institutioner til også at omfatte økonomisk demokrati, er indholdet og argumentationsgrundlaget for ØD i den aktuelle krise væsentlig anderledes. ØD-tanken er således ikke gjort overflødig i krisen, men de økonomiske og dermed beskæftigelsesmæssige forhold under krisen har ændret fagbevægelsens politik overfor ØD og argumentationen overfor såvel medlemmer, SD som augustforligets partier.

ØD bliver nu lanceret som en form for kompensation for medlemmernes løntilbageholdenhed. Den løn, der ikke udbetales – men som rettelig tilkommer lønarbejderne iflg. LO – indefryses i en ØD-fond. Hermed søges der skabt politisk ro og sammenhold omkring akcepten af reallønsnedgangen indenfor LO, fordi denne ØD-udgave sættes lig med solidaritet med arbejdsløse kollegaer.

Det næste problem er så, hvordan denne ØD-fond skal sikre beskæftigelsen. Hvordan kan beskæftigelsen sikres i en kriseperiode, hvor nyinvesteringerne netop bærer præg af yderligere formindskelse af de anvendte arbejds kræfter gennem rationaliseringsinvesteringer og ikke kapacitetsudvidelse? Det middel, LO sætter overfor den teknologiske arbejdsløshed er investeringskontrol og investeringsstyring, der skal sikre, at investeringerne formidles derhen, hvor der er nye arbejdspladser at hente. I den gamle ØD-betænkning er det formuleret således, at fondens midler skal anvendes til investeringer i levedygtige kapitaler, således at arbejdernes midler ikke skal anvendes til at betale kapitalens falitter. ØD-programmets realisering må nødvendigvis betyde, at midlerne skal investeres i de virksomheder og sektorer, der ekspanderer hurtigst – dvs. i de teknologisk mest avancerede kapitaler. ØD-fondens investeringsprogram løber således ind i den modsætning, at investeringerne på den ene side skal bidrage til at fjerne den teknologiske arbejdsløshed ved at sikre nye arbejdspladser, men på den anden side bidrage til den teknologiske udvikling ved at placere investeringerne i de mest profitable produktionssektorer, og dermed – på længere sigt og tendentielt – medvirke til yderligere formindskelse af antal arbejdstimer pr. investeret kapitalenhed. En modsigelse, der er uløselig i det kapitalistiske samfund.

Sikringen af investeringskontrollen skal foregå via trepartskonferencen, hvor beslutningerne skal tages i fællesskab mellem LO, stat og DA.

Hvis denne model rent faktisk bliver realiseret i forbindelse med overenskomstforhandlingerne i 1979, så må det betragtes som en sejr for LO-troppen, ikke over staten eller over DA, men over medlemmerne, hvor et stort flertal har været modstandere af en central ØD-fond, og for hvem en LO-SD-DA domineret investeringstyring af indefrosne lønmidler må antages at være endnu mere uspiselig.

Forslagets betydning og konsekvenser må også diskuteres ud fra »indefrysings«-periodens længde og art, hvor den tidligere og ekspansionsprægede model talte om en periode på 7 år. De hidtidige antydninger fra LO peger nu på en model, der hedder, at ØD-midlerne ikke skal kunne udtages efter 7 år, men skal indefrys til pensionsformål, antagelig efter en ATP-model. Dvs. at »tilbage«-betalingen henvises til en usikker fremtid, og tilbagebetalingsformen kan der endnu ikke siges noget om. Det skal antagelig indgå som en del i de konkrete overenskomstforhandling og sammenkædes med SD-regeringens øvrige pensions- og efterlønsforslag.

I LO-bladet nr. 13, juni 1977, bekræfter Thomas Nielsen, at ØD-kravet vil få en central placering ved overenskomstforhandlingerne i 1979: »... det er klart, at hvis lønmodtagerne også fremover, på grund af beskæftigelses- og valutakrisen, skal holde igen rent lønmæssigt, så vil ØD-kravet blive noget centralt ved næste overenskomstforhandling«. Det nye ligger imidlertid i forsøget på at få augustforligspartierne med ved at kombinere ØD-ordningen med pensionsordningen, som det skete med dyrtidsindefrysningen.

Om denne kobling siger Thomas Nielsen i samme nr. af LO-bladet: »En sådan kombination ligger os snublende nær, når der blandt de aktive deltagere i fagbevægelsens ØD-debat har været et stærkt ønske om, at lønmodtagernes ØD-andele ikke bliver udbetalt efter 7 år, men – i rimeligt omfang – bliver stående som pensionsformål«.

Gennem dette udspil søger LO at styrke sin ØD-kampagne på 2 punkter:

1. En ØD-ordning, der sammenkædes med pensionsreformen, vil muligvis kunne opnå støtte fra augustforligspartierne, dels fordi ordningen umiddelbart letter på kapitalens omkostningsside (fsv. ØD-fonden opbygges ved indefrosne lønandele), dels fordi ØD-ordningen kan antages at fremstå som en kompensation for løntilbageholdenhed og dermed bidrage til opretholdelse af ro på arbejdsmarkedet.

2. Etablering af en ØD-ordning i forbindelse med overenskomstforhandlingerne 1979 vil være lettere at snuppe for arbejdsgiverne, når det bliver et

alternativ til lønforhøjelser. En ØD-ordning indenfor disse rammer kan ved overenskomsterne i 1979 meget vel sammenkædes med følgende:

a) Fortsættelse af den nuværende delvise suspension af dyrtidsordningen (for 1977 har staten indbetalt de dyrtidsportioner, der går ud over 2 pr. år, som indefryses i ATP-fonden, i alt 2 portioner til en værdi af ca. 2 mia kroner), hvor der eksisterer den mulighed at anvende de allerede indefrosne midler og de fremtidige som grundstammen i ØD-fonden.

b) En lavtlønsordning i form af en garanteret mindsteløn.

c) En ØD-ordning som ovenfor skitseret, der kan legitimere LO's varetagelse af medlemmernes interesser ved at kæmpe for en »relevant« kompensation for løntilbageholdenhed, eller som Thomas Nielsen selv siger i LO-bladet, juni 1977: »Netop ØD vil på een gang give lønmodtagerne sikkerhed for, at en tilbageholdenhed virkelig udmøntes i nye investeringer – og arbejdspladser, og samtidig sikrer medarbejderne en rimelig andel i virksomhedernes værditilvækst. Det er en retfærdighedshandling og samtidig *den eneste metode til at få næsten hele befolkningen til at medvirke*«. (vores understregning).

Efterløn og pensionsreform

Mens indkomspolitik forstået som koblingen mellem løntilbageholdenhed og fald i arbejdsløsheden – hvilket for LO tager sig ud som et årsagsvirkningsforhold sat i proces af bl.a. ØD fondsmidler – kan siges at være hovedindholdet i trepartsinstitutionens arbejdsområde, så synes der også i forslaget at ligge nogle forestillinger om at denne organisation skal danne rammen om drøftelser/udformningen af en række »reproduktive delpolitikker«. Også disse opfattes af LO som modydelser for løntilbageholdenheden.

Til disse delpolitikker hører en pensionsreform, som – uanset om den i sin udformning knyttes sammen med ØD-ordningen – vil være af stigende nødvendighed for at effektivisere det arbejdsmarkedspolitiske instrumentarium, dvs. for at effektivisere udstødningen af ældre arbejdskraft, for at nedskære udgifterne til reproduktionen af arbejdsstyrken og for at forøge arbejdskraftens gennemsnitlige kvalitet.

Baggrunden for både forslagene om pensionsreform og efterlønsordning er ændrede krav til arbejdskraftens kvalifikationer og udholdenhed, som udviklingen i teknologien og dermed arbejdsintensiveringen stiller. Det bety-

der, at arbejdskraftens reproduktion differentieres yderligere, og at de dele af arbejdsstyrken, der ikke kan klare omskiftningerne (læs: der ikke kan klare yderligere arbejdsintensivering), sorteres ud af arbejdsmarkedet gennem pensionsordningen eller den af SD-regeringen foreslåede efterlønsordning. Gennem disse ordninger institutionaliseres udstødningen af ældre arbejdere, der pga. nedslidning ikke mere kan rekvalificeres og dermed ikke mere re-produceres adækvat i forhold til ændringer i produktionsprocessen.

Udstødningsproblematikken drejes således – for den ældre del af arbejderklassen – bort fra målet om at fastholde erhvervsevnen, og fokuserer i stedet for på spørgsmålet om en »fair« måde at sluse arbejdere ud af arbejdsmarkedet, og erstatte dem med nye arbejdskraft. Eller som CD med Arne Melchior udtrykker det: »Ordningen vil bestemt være til gavn for virksomhederne, som på en fair måde kan sluse trætte medarbejdere ud til fordel for nye friske kræfter«, Information 12.4.78. Fidusen ved såvel den *fleksible pensionsordning* som efterlønsordningen er gennemførelsen af en trinvis sænkning af nedslidte arbejderes reproduktionsniveau – frem for at holde dem gående på den mere omkostningsfulde arbejdsløshedsunderstøttelse – ned til folkepensionsniveauet. Iflg. LO-bladet nr. 4, 1978, vil SD-forslaget om efterløn betyde, at arbejderne fra det 60. år kan trække sig ud af arbejdsmarkedet »I de første to og et halvt år med fuld arbejdsløshedsunderstøttelse, de næste to år med 80% arbejdsløshedsunderstøttelse og de følgende to år med 60% arbejdsløshedsunderstøttelse«.

LO's interesse for førtidspensionering hænger sammen med ønsket om at sikre nedslidte medlemmers ekspedition ud af arbejdsmarkedet på en »forsvarlig måde«. Derved bidrager LO til at få nye folk i arbejde og til at opretholde en høj kvalitet på den vare, som skal sælges: arbejdskraft. Erik Bording udtrykker det i samme nr. af LO-bladet som arbejderne mulighed for at træde ud af arbejdslivet inden deres helbred er ødelagt. SiD formulerede forslaget så tidligt som i september 1975, hvor det i en henvendelse til regeringen og folketinget hedder: »Specialarbejderforbundet ... har drøftet den ret håbløse beskæftigelsessituation, og vi er nået til en erkendelse af, at der må tages betydeligt mere håndfast om problemet. Det er ud fra den kendsgerning, vi agter at fremkomme med forslag til en afhjælpning af dette samfundsproblem .. forslaget går i sin enkelthed ud på at nedsætte pensionsalderen på frivillig basis til f.eks. 60 år med kompensation for tabt arbejdsfortjeneste«. Og det hedder videre i forslag til kriterier for, hvem der kan opnå pension på disse vilkår:

1. Personer, der gennem længere tid har været udsat for arbejdsmæssige belastninger. Det være sig støj, støv, skifteholdsarbejde, hårdt arbejdstempo mv.

2. I brancher, hvor belastningen er særlig stor, skal man kunne opnå efterlønsordning så tidligt som fra det 55. år.

Fagbevægelsens strategi overfor ændringer i arbejdskraftvarens salgsbetingelser ændres karakteristisk ved krisens gennemslag. I 60'ernes højkonjunktur hed parolerne beskyttelse af arbejdsevnen bl.a. gennem krav om kontrol med arbejdsmiljøet, mens fagbevægelsen i 70'ernes krise stadig mere må acceptere destruktion af arbejdsevnen; et forhold, der søges kompenseret gennem forslag til sociale reformer overfor de nedslidte – og hvad angår udstødningen af den ældre arbejdskraft snarere tiljubles som fremmede for cirkulationen på arbejdsmarkedet.

Efterløn og pensionsreform er her kun berørt som eksempler på mulige forslag til såkaldte »kompensatoriske« reproductivt politikker. Andre eksempler, så som skatte- og boligpolitik, kunne også være nævnt i denne sammenhæng.

Om en samlet pakkeløsning bliver realiseret og om trepartorganisationen bliver involveret i udformningen er stadig uvist. Afgørende for om det bliver nødvendigt at gennemføre nye organisatoriske former vil efter vor opfattelse være, hvorledes løndannelsen er forløbet efter sidste overenskomst, og hvorledes stat og arbejdsgivere forventer den vil udvikle sig videre.

Løndannelse, lønudvikling og lønkontrol

Lønudviklingen viste i de første fire kvartaler af 1977 en årsstigning i hvert enkelt kvartal på hhv. 10.1%, 9.8%, 9.9% og 10,0%. Lønglidningen udgjorde af dette samlede tal lidt over en trediedel og lønstigningen for 1. kvartal 1978 vurderes af arbejdsgiverne til at ligge på knap 10%. I samme periode har der været prisstigninger på mellem 11 og 12% med faldende tendens gennem året. I snit altså en reallønstagnation eller mindre fald.

For LO er løntilbageholdenheden eller direkte lønnedgang en spiselig ret fsv. der til gengæld gives garantier for forøgelse af beskæftigelsen. Her er LO som salgsorganisation for varen arbejdskraft inde i en fundamental modsætning mellem hensynet til de beskæftigede og ubeskæftigede medlemmer. I LO's indkomstpolitiske oplæg restaureres lønkageteorien, idet

lønsænkningen primært skal gennemføres ved en udligning i lønforskelle. LO's program kan således sammenfattes i ønsket om gennem lønstrukturpolitik at føre beskæftigelsespolitik.

Så vidt LO's indkomstpolitiske strategi. Men den konstaterede lønudvikling 1976/77 aktualiserer et centralt problem i den indkomstpolitiske model, som LO og SD arbejder på: LO's mulighed for at indvirke på løndannelsen!

I forhold til reservearmeens omfang siden 2. kvartal 1974 – hvor arbejdsløsheden stiger voldsomt – må dens løntrykkende funktion mildest talt siges at være moderat, et forhold der har været medvirkende til at fremme stats-, fagbevægelses- og arbejdsgiverforeningens spekulation om, hvorvidt og på hvilke betingelser der kan gennemføres kontrol med løndannelsen. Derfor er spørgsmålet altså: Er LO overhovedet i stand til at gennemsætte en »løntilbageholdenhed« overfor sine medlemmer? Og hvilke foranstaltninger kan støtte en sådan kontrolmulighed?

For en vurdering af mulighederne for et fortsat samarbejde mellem stat og fagbevægelse om indkomstpolitikken er en afklaring af den lønpolitiske dels gennemslag på den faktiske løndannelse helt afgørende. Sagt på en anden måde: hvorvidt spænder fagbevægelsens kontrol over den faktiske løndannelse? Eller som Arbejdsgiverforeningen siger det: »Hvad vil og kan LO i realiteten love, når det gælder styring af arbejdsmarkedet og løndannelsen, som netop er meget vigtige elementer i en samlet økonomisk styring?« (»Arbejdsgiveren«, 5.2.78). Spørgsmålet kan ikke primært besvares af organisationssociologiske undersøgelser og problemet heller ikke fjernes ved organisatoriske ændringer, stramninger eller centraliseringer indenfor fagbevægelsen. (Jf. forskellige centraliseringstiltag og lemper af eksklusionsmulighederne er blevet luftet i metal som udløber af Scandiadam-strejken). Udgangspunktet må være undersøgelsen af de akkumulationsatte betingelser for køb og salg af arbejdskraft. Det afgørende er, hvorledes de forskellige sektorer og brancher udvikler sig under krisen både mht. arbejdskraftforbrug og kriserensning. Den store reservearmes løntrykkende funktion afhænger af dens sammensætning mht. kvalifikationer (joberfaring, alder, køn), fagopdeling og geografisk placering i forhold til den differentierede efterspørgsel på arbejdskræfter i krisen.

Reservearmeens høje bestanddel af »marginale« grupper som unge, ældre og nedslidte modificerer dens trykfunktion, og løndannelsen vil være afhængig af, hvilke former for arbejdskraftbehov, krisens branche- og sek-

torspecifikke rationaliseringsinvesteringer afføder. Evt. mangel på adækvate arbejdskraften hhv. mobilitetsmodstand i reservearmeen, kan også i krisen give anledning til lønstrukturudvikling, der kan have en afsmitningseffekt afhængig af forskellige faggruppers lønsystemer. Det er således vores tese, at krisen ikke af sig selv – så at sige automatisk – standser lønstruktur- og lønniveauudvikling, idet der på arbejdskraftmarkedet fortsat vil være potentielle muligheder for »flaskehalse«.

Antagelig spiller den førte lønpolitik en rolle for løndannelsen i og med, at dens generelle lønrammer og mindstebetalingssatser forskyder og udskyder gennemslaget af både løntrykket og de modificerende faktorer.

Tager vi lønudviklingen i 3. kvartal 1977, var som nævnt den samlede årsstigning (dvs. fra 3. kvartal 76 til 3. kvartal 77) på 9.9%. Fordelt på regioner var den 8.4% i Hovedstaden og 10.9% i provinsen, fordelt på faglærte og ufaglærte mænd og kvinder i hele landet var den hhv. 9.3%, 10.3% og 11.2%. Kvinder i provinsen fik den højeste stigning på 11.9%. Dette mønster er en fortsættelse af udviklingen igennem de sidste mange år og bemærkelsesværdigt, fordi ledigheden er størst blandt ufaglærte og kvinder. Men sammensætningen af lønstigningen er nu skiftet. Arbejdsgiverforeningen skønner, »at der for de faglærte har været nogenlunde den samme lønglidning som sidste år, den for de ikke-faglærte og kvinderne næsten er ophørt«. (Særnummer af Arbejdsgiveren, Statistikken 3).

Ophøret af lønglidningen for de to nævnte grupper kan være udtryk for, at garantibetalingen, som jo fungerer som et overenskomstmæssigt tillæg, har reduceret den øjeblikkelige lønglidning, og at billedet derfor hurtigt vil skifte igen i slutningen af overenskomstperioden. Men det kan også være udtryk for, at ændringer i reservearmeens sammensætning betyder, at den nu optræder som egentlig arbejdskraftreserve med de fornødne kvalifikationer og arbejdsevne, og dermed som en egentlig trussel for de beskæftigede arbejdere. Endelig er det en mulighed, at »udrensningen« blandt ufaglærte og kvinder især har ramt de lavest lønnede indenfor disse grupper, hvorved det summariske løngennemsnit for grupperne er steget, mens dette ikke er tilfældet for de faglærte. For disse to grupper har der således været tale om en lønstagnation.

Den lønfastsættelses- og lønpolitik, der udgår fra LO og fagorganisationerne, udtrykkes i overenskomster og rammebetingelser for udnyttelsen af arbejdskraftens brugsværdi. Der er tale om minimumsbetingelser, dvs. mindstepriser på bestemte typer arbejdskraft og mindstebetalingelser for den

produktive anvendelse af arbejdskraften samt om rammeaftaler for lønfastsættelsesmetoderne hvor aflønningen overstiger mindstepriserne.

Alene dette forhold begrænser eller sætter en bundgrænse for, hvor langt ned en reservearmé kan sænke prisen på arbejdskraften, og dette modificerer den mulige udvikling i løndifferentiering lønarbejderne imellem. Det eksisterende danske arbejdsretlige system vil fastholde denne situation uafhængig af reservearmeens størrelse, hvilket kan belyses med henvisning til, at det var Arbejdsretten som tvang anerkendelsen af »garantibetalingen« igennem, og at især SID flittigt benytter Arbejdsretten til at gennemtvinge mindstebetalingerne.

Reservearmeens tryk kan derimod bevirke, at stigningstakten for mindstepriserne bliver lav, fordi der her er tale om et »udifferentieret tryk« på den centrale lønfastsættelse, som er uafhængig af de branchemæssige og virksomhedspecifikke akkumulationsbetingelser. Det er da heller ikke på dette område, at tilliden til LO's evne til at gennemføre kontrollen med medlemmerne er svigtende. Eksemplet med mindstebetalingen er illustrativt, idet det på papiret var imponerende, men viste sig kun at omfatte forholdsvis små arbejdergrupper og virkede som lønloft for mange flere.

Imidlertid er det nok så meget lønudviklingen i den højere ende af lønhierarkiet, som interesser staten og kapitalen pga. disse gruppers centrale placering i eksporterhvervene og traditionelle rolle som lønførende.

Hvis vi skal forsøge at lokalisere de formelle områder for løndannelsen, kan vi udskille tre hovedområder:

1. den centrale »lønkefastsættelse« – den generelle overenskomst eller den statslige lønrammefastsættelse
2. de specielle »lønkefastsættelser« – de specielle ofte forbundsvis overenskomster. Heri indgår også 1.
3. de lokale lønudviklingsfastsættelser — de virksomhedsnære lokalaftaler. Heri indgår også fastsættelser fra 1. og 2., f.eks. akkordaftaler og genetillæg mv.

Det er naturligvis det 3. hovedområde, der sigtes til i den ovenfor citerede udtalelse fra Arbejdsgiveren. Det er her den gruppevis og individuelle lønstørrelse fastlægges – som det ses med en vis vægt fra de centrale fordelingspolitiske forhandlinger. Og opdelingen viser også mulighederne for ændringer i systemet. Enten en fjernelse af muligheden for lokale aftaler eller en udvidelse af de aftaler indenfor 1. og 2., som vil binde lokalaftaler kombineret med en øget politisk-faglig kontrol med de lokale aftalers ind-

gåelse. Mens en yderligere centralisering af den danske løndannelse gennem fjernelse af pkt. 2. forekommer som en langsigtet mulighed under en fortsat krise og i kombination med indfrielse af fagbevægelsens krav om kompensationspolitikker, så er den på kortere sigt usikker, fordi det vil aktualisere modsætningerne i fagbevægelsen mellem Metal og SID, mellem de faggrupper, som endnu ikke er blevet så hårdt ramt af krisen (Metal har under den halve ledighed af SiD) og dem, som er hårdest ramt, mellem dem som har faglig tradition for selv at tilkæmpe sig lønstigningerne og dem, som traditionelt satser på den centralt sikrede minimumspris.

De valoriseringsvanskeligheder, der med krisegennemslaget rammer totalkapitalen, rammer ikke på samme måde branchekapitaler og enkeltkapitaler. Når det i betydelig udstrækning alligevel er lykkedes Arbejdsgiverforeningen at samle enkeltkapitalerne og holde dem samlet om en fælles lønpolitik, som – uanset økonomisk udgangspunkt – forsøger at hindre løngennembrud på de enkelte virksomheder, så er det udtryk for, at kapitalen ikke blot forsøger at opnå den fornødne kontrol med de lokale aftaler selv, fordi man ikke stoler på LO, men også for at kapitalen tendentielt forsøger at sætte sammenhængen mellem løn og produktivitet ud af kraft. Lederen af Metalområdets arbejdsgivere Poul Madsen forsøgte at få dette gennemført formelt ved sidste overenskomstafslutning. For så vidt denne sammenkobling kan afmonteres og lønnen igen fastsættes ud fra de øjeblikkelige styrkeforhold er det 3. område som problem ved de næste overenskomster minimeret. Skal LO på sin side spille med på fastholdelsen af lønfastsættelsens hidtidige formelle struktur og arbejdsmarkedets formelle autonomi, *så forudsættes dels at den reelle lønsenkning kan forløbe uhindret, dels at kompensationspolitikkerne gennemføres.*

Det første forhold forsøges opnået med skærpet kurs overfor vilde strejker, iværksættelse af eksemplariske eksklusioner af genstridige medlemmer, centralisering af myndigheden i de enkelte forbund, isolering af de arbejdsløse for at fastholde deres reservearméfunktion og intensivering af kampen om pladserne i de lokale afdelinger (socialdemokraternes offensiv i grafisk kartel er et godt eksempel). Forbundstoppenes aktion mod aktive og arbejdsløse medlemmer kan derfor ledsages af udtalelser for fastholdelse af sammenhold omkring ledelsens politik for at øge beskæftigelsen.

Det andet forhold kan kun opnås med en væsentlig styrkelse af Socialdemokratiet i Folketinget og en sådan skærpelse af nedgangen i reproduktionsniveauet, at LO begynder at fremsætte sine kompensationskrav ultima-

tivt og ikke som nu i form af hvidbøger, svævende skitser og prøveballoner. Når reservearmeen begynder at virke effektivt i lønsænkingsstrategier og arbejdsgiverne med fagbevægelsens støtte har udryddet alle automatikker i løndannelsen, først da begynder de manglende kompensationer at blive et livsvigtigt problem for fagbevægelsens overlevelse. Og først da vil de voksende modsætninger mellem fagbevægelse og stat, mellem arbejderklassens og nationalkapitalens reproduktion, slå igennem i åbne modsætninger. Ved realiseringen af samarbejdet mellem LO og stat i trepartskonferencen søges denne polariserede situation antagelig undgået, dels ved gennemførelse af kompensationer for lønnedgangen, dels ved forøgelse af beskæftigelsen.

Juli 1978